

- ¹²⁵ PI L. 274. f. 7/248. 6. e. A Rákosi Mátyásnak 1948. május 12-én megküldött, Péter Gábor kézírásával, bevezető soraival ellátott 49 oldalas (a budapesti ÁVO Egyháziügyi Alosztálya által készített, a hercegprímásra „terhelő” információkat tartalmazó) összeállításból ismert, hogy a németek ügyében Mindszenty szót emelt a budapesti brit politikai misszió fejénél, Edgcumbe vezérőrnagynál 1946. szeptember 7-én, a kormánynál a magyar püspöki kar nevében 1947. szeptember 9-én. Továbbá uo. 274. f. 7/247. 6. e. 147. p. Mindszenty levele Dinnyés miniszterelnök-höz. 1947. november 26. 8135/1947.
- ¹²⁶ Zinner: Háborús bűnösök. 126. p., valamint a hercegprímás és a püspöki kar előterjesztése. 1947. augusztus 14.
- ¹²⁷ Uo. 128. p.
- ¹²⁸ Botos János–Gyarmati György–Korom Mihály–Zinner Tibor: Magyar hétköznapiak Rákosi Mátyás két emigrációja között 1945–1956. (Bp., 1988. Minerva, 111. p. és Dokumentation der Vertreibung der Deutschen aus Ost-Mitteleuropa. Band II. (Düsseldorf, 1956.) Herausgegeben von Bundesministerium für Vertriebene, Flüchtlinge und Kriegsgeschädigte. 72. p. A német kiadvány szerint az elmenekült, illetve kitelepített magyarországi németek száma 239 ezer, közülük 170 ezer az egykori NSZK, 54 ezer az egykori NDK területére, míg 15 ezer Ausztriába érkezett.
- ¹²⁹ Korom Mihály i. m. 226. p.
- ¹³⁰ Iratok az igazságszolgáltatás történetéhez 4. (Bp., 1995. KJK, 403–405. pp.) Szerk.: Horváth Ibolya, Solt Pál, Szabó Győző, Zanathy János és Zinner Tibor. Eredetiben: MOL Az Igazságügyminisztérium iratai [a továbbiakban: IM-iratok], XIX–E–1–z. 00125/1950. A Földművelésügyi Minisztérium Földbirtok-rendezési Főosztály – Bizalmas! – feljegyzése: a német lakosságra vonatkozó rendelkezések adatai. 1950. március 13.

- ¹³¹ Zinner: Háborús bűnösök, 129. p.
- ¹³² Korom Mihály i. m. 227–228. pp.
- ¹³³ Törvények és rendeletek hivatalos gyűjteménye [a továbbiakban: Trhgy.]. I. k. Minisztertanácsi és miniszteri rendeletek 1949. (Bp., 1950. Minisztertanács elnökének Hivatala kiad. 486. p.) 4724/1949 (X. 11.) M. T. sz. rendelet a német lakosságra vonatkozó rendelkezések módosítása tárgyában. A végrehajtási utasítás is ezen napon lépett hatályba. Uo. 637. p. 245.900/1949. (X. 11.) B. M. sz. rendelet a német lakosságra vonatkozó rendelkezések módosításáról szóló 4274/1949 (X. 11.) M. T. sz. rendelet végrehajtása tárgyában.
- ¹³⁴ Uo. 562–563. pp. 4364/1949. (XII. 31.) M. T. sz. rendelet a földreform és a telepítés befejezéséhez szükséges egyes rendelkezésekről, 1949. december 31. A rendelet végrehajtási utasításának kibocsátásával a földművelésügyi tárca vezetőjét bízta meg a kormány. Ez úgyszintén az év utolsó napján jelent meg: 15 044/1949. (XII. 31.) F. M. sz. alatt.
- ¹³⁵ MOL IM-iratok, XIX–E–1–z. 00125/1950. Minisztertanácsi előterjesztés és rendelettervezet a magyarországi német lakosság áttelepítésével kapcsolatban kibocsátott rendelkezések alkalmazásának megszüntetése tárgyában, 1950. március 20. „Miniszter kártnak a tárgysorozaton írt feljegyzése szerint a f. évi március hó 24. napján tartott minisztertanács az előterjesztést elfogadta.” Ezzel szemben a Magyar Népköztársaság Minisztertanácsának 84/1950. (III. 25.) M. T. sz. rendelete a magyarországi német lakosság áttelepítésével kapcsolatban kibocsátott korlátozó rendelkezések alkalmazásának megszüntetése tárgyában – amint azt a Trhgy. I. 1950. Bp., 1951. 271–272. pp. feltünteti – a kormányulást egy nappal későbbi időpontra helyezi.
- ¹³⁶ A tiszalöki internálótáborba zártak sorsa, majd az 1953-as kitérésük története túlmutat írásunk keretein.
- ¹³⁷ Viharsarok, 1946. április 27.

MŰHELY

Albert Albert:

A tűz elleni védekezés a büntetésektől a szabályozás kialakulásáig

Állami létünk több mint, ezer esztendeje alatt az emberéletekben és az anyagi javakban olyan jelentős pusztítást okozott a tűz, hogy ezek számavétele még a legcsekélyebb sikerrel sem kecsegtetné azt, aki erre a reménytelen feladatra vállalkozna. Nem valószínű, hogy létezik olyan magyar falu vagy város, amelyben története során ne pusztított volna több alkalommal tűzvész. Az elmúlt évezred során számos rendelkezés született annak érdekében, hogy a tüzeseteket megelőzzék, okozójukat megbüntessék, az oltáshoz szükséges technikai eszközöket, oltóanyagokat biztosítsák, és megfelelő szervezetet hozzanak létre a tűzoltói, tűzvédelmi feladatok végzéséhez. A magyar törvényhozásban, az államalapítástól a jelenleg hatályos szabályozás megalkotásáig fokozatosan fejlődött, tökéletesedett a tűz elleni védekezés jogszabályi rendszere, felépítése.

Az első szakaszban – több mint hétszáz éven keresztül – a mai értelemben vett szabályozásról nem beszélhetünk, de ez nem jelenti azt, hogy nem tapasztalható bizonyos fejlődés. A következőkben szeretném bemutatni a magyar tűzvédelem fejlődésének ezt a szakaszát az első tűzvédelmi rendelkezéstől a központi szabályozás kialakulásáig.

A BÜNTETÉSEK KORSZAKA

A tüzesetek pusztító hatásai elleni védekezés legfőbb jogi eszközét az államalapítástól a XVIII. század elejéig leginkább a büntetésekből látták a jogalkotók. Bár első királyunk törvényei között még nincsenek elretentő büntetések, sőt megelőző tűzvédelmi-, illetőleg magánjogi rendelkezéssel találkozhatunk ezen a területen, a későbbiekben a büntetések kerültek előtérbe. István törvényei között található az első, ismert tűzvédelmi rendelkezés: „Ugyan a papok meg az ispánok hagyják meg mindenfelé a falusbíráknak, hogy vasárnaponként az ő felszólításokra minden ember, nagyja és apraja, férfias asszonya, mind templomba menjen, kivéve azokat, a kik a tűzhelyet őrzik.”¹ A tűzörök alkalmazásának célja többirányú lehetett. Egyrészt a gyújtogatások megakadályozása, másrészt a tűzvészek megelőzése, de az is lehetséges, hogy feladatuk csupán a tűz kialszása-
nak a megakadályozása lehetett. A rendelkezés, nem maradt szankció nélkül, mert az ellenszegülők szigorú

büntetésre számíthatnak: „Valaki pedig konokul hátramarad, (azaz nem megy templomba) csapják meg és kopaszszák meg.”² Az államalapító másik tűzvédelemmel kapcsolatos rendelkezése: „Végeztük: hogy ha valaki más ember épületeit ellenségeskedésből felgyújtja, állassa helyre az épületeket, és valami házi eszköz odaégett, fizesse meg, és annak felette adjon tizenhat tinót, ki összevéve hatvan ezüst pénzt ér.”³ Végignézve István törvényeit, annak ellenére, hogy a büntetések nehezen hasonlíthatók össze, de az ellenségeskedésből történt gyűjtogatás, amely mai fogalmaink szerint szándékos gyűjtogatásnak is felfogható, a súlyos büntetések közé tartozott. Összehasonlításként: a hitszegésért 50 tinót,⁴ a szándékos emberölésért 110 aranypénzt⁵ kellett fizetni. Ebben az esetben a büntetés azért is súlyos, mert a károsult az épület újjáépítésével és a házi felszerelés megfizetésével teljes kártérítést kapott. Az ezen felül kapott 60 ezüstpénzt érő 16 tinó, amely jogalap nélküli gazdagodásnak is felfogható, kicsit túlzónak tekinthető fájdalomdíjként!

Istvánt követően egészen Mátyásig nem találkozhatunk a királyi törvényhozásban tűzvédelmi rendelkezéssel. Mátyás 1462. évi törvényei között viszont kettő is található. Az egyik, a halasztás nélkül perbe hívhatók, közé sorolja a gyűjtogatókat,⁶ a másik a hűtlenség vétkével azonosítja a faluknak és majoroknak nyilvános gyűjtogatóit,⁷ akikre súlyos büntetést szab ki a király, amikor a bűnösök birtokait és fekvő jószágait másnak adhatja és adományozhatja. Talán egy kicsit túlzónak kell tekinteni a büntetést, ha a gyűjtogatásnak nincs sérültje vagy halálos áldozata. Ezért szigorúnak tűnik, pl. azonos büntetés kiszabása az olyan súlyosabb cselekményekre, mint az alkotmány, a király és a korona közhatalma elleni támadás,⁸ a vérkonon meggyilkolása a vérség negyedik ízén,⁹ az ország belállapotának felforgatása, idegen dúlók vagy zsoldosok behozatalával,¹⁰ az ország rendes bíráinak megölése vagy megsebesítése, különösen, amikor azok köztisztviselőkben járnak el.¹¹ A szigorú törvény alapján lefolytatott eljárások valószínűleg nem hoztak kellő eredményt. Ezért a király 1486-ban úgy rendelkezett, hogy a hűtlenség vétkében elmarasztalhatókat, köztük a gyűjtogatókat, a fekvő jószágok urai, ha náluk húzták meg magukat az ispán felszólítására jószágaik-

ból ki nem űznék, elfogásukra, intézkedni kell.¹² Mátyás nevéhez fűződik az első olyan ismertté vált intézkedés, amely a tűzvészek áldozatainak megsegítéséről rendelkezik. A király 1489. október 3-án hozott rendelkezésében hat évre elengedte azoknak a győri lakosoknak az adóját, akiknek házai a legutóbbi tűzvészben leégtek.¹³

A gyűjtogatások valószínűleg a későbbiekben sem csökkentek, mert a Mátyás által 1462-ben hozott törvényt, amely a faluk és majorok nyilvános gyűjtogatóit

hűtlenségben mondta ki vétkeinek, utódja, II. Ulászló ugyancsak megerősítette 1495-ben.¹⁴ A Jagelló-házbeli király uralkodására esik az 1514. évi parasztháború, amelynek kitöréséért való felelősséget az uralkodó nem hárította el magától. Erről szóló törvényében a király elismeri, hogy „az elmúlt paraszti veszedelem Isten engedelmeiből, bűneink következtében, ért bennünket. A bűnök pedig azért szaporodtak, mert mindenkor büntetlenül maradtak és ez okból a rablások, lopások, gyilkosságok, paráználások, hamis pénzverések, gyűjtogatások és másfajta gonoszságok megsokasodtak.”¹⁵ A király törvényben kötelezi az alispánokat, a szolgabírákat, és a parasztháborúban okozott károk megvizsgálására és helyreállítására kirendelt tizenkét választott esküdtet, hogy a gonosztevőket, nemeseket és a nem nemeseket kiderítsék, és a cselekmény súlyának megfelelően, meg-

büntessék.¹⁶ Nemcsak a gyűjtogatásokkal kapcsolatos törvényhozásban követte II. Ulászló Mátyást, hanem a tűzvészek áldozatainak megsegítésében is. Ő is hozott törvényt az adóelengedésről. „Végezetül, hogy azoknak a helységeknek, melyeket a főurak és nemesek az elmúlt zavargás alatt a parasztok dühének megfékezése végett felperzseltek és elhamvasztottak, abban a részben, melyben ez égés volt, a most következő három év alatt a királyi és hadi adót el kell engedni.”¹⁷

A tűzvédelem kérdésével *Werbőczy* is foglalkozott. A Tripartitumban hat helyen találkozhatunk tűzvédelemmel kapcsolatos rendelkezéssel. A témával először az országos nemesi jogokat összefoglaló I. részben találkozhatunk. A 9. címben, amely „A nemeseknek négy fő és kiváltságos jogáról” rendelkezik, biztosítja, hogy a nemeseket előzetes idézés vagy perbe hívás és törvényes elmarasztalás nélkül, senkinek unszolására, panaszára vagy kérésére személyükben senki, sehol le nem tartóztathatja. Ez

alól kiveszi a Hármaskönyv bizonyos büntettek elkövetőit, mint a szándékos gyilkosság, faluk felgyújtása, tolvajság, rablás, vagy haramiaság, az erőszakos paráznság. Ezekben az esetekben nemesi tiszttségét, címét és szabadságát mindenki elveszti és az ilyen tett színhelyén parasztkézzel is szabad letartóztatni, és kihágásához képest elmarasztalni és megbüntetni.¹⁸ Ugyancsak az első részben, annak 14. címében tárgyalja a hűtlenség vétkének eseteit, amelyben megismétli Mátyás 1462. évi II., valamint II. Ulászló 1495. évi IV. törvényeiben előírtakat. A büntetés, amelyet – többek között – a faluknak és majoroknak nyilvános gyűjtogatóra szab a törvény, nagyon súlyos. A fekvő jószágok elvesztésével jár, mivel a hűtlenség vétkének eseteiben, a királyi felség bárkinek fekvő jószágait még életében törvényesen és szabadon annak adományozhatja, akinek akarja.¹⁹ A peres eljárásra vonatkozó második részben is találhatunk egyetlen, a tűzvédelemhez kapcsolódó rendelkezést. A 14. cím, amely felsorolja azokat a királyokat, akiknek kiváltságait megtartják és azokat, akikét visszavetik és minden erő és hatály nélkül valóknak tekintenek tartalmaz, – ha kissé áttételesen is – a témához tartozó rendelkezést. Ennek értelmében a kormányzó az olyan birtokokból, amelyek különböző jogcímenek: magszakadás útján, tisztán és törvényesen és más valakinek joga nélkül továbbá, amelyek hamis levelekkel élés, álpénzverés, hamis pecsétkészítés miatt, nemkülönben külhatalmasságnak az országba hozása és gyűjtogatás miatt a szent koronára háramlottak, azok számára, akik az ország szent koronáját híven szolgálták, adományokat tehet.²⁰ A partikuláris jogokra vonatkozó harmadik részben három helyen találhatunk tűzvédelmi szempontból érdekes rendelkezéseket. A 20. cím arra vonatkozóan ad útmutatást, hogy a polgárok milyen eljárást folytathatnak a gonosztevőkkel szemben. Ennek megfelelően címe a következő: „A polgárok miképpen büntethetik meg a nyilvános gonosztevőket.” A városok jogot kaptak arra, hogy a nyilvános gonosztevőket, tolvajokat, haramiákat, gyilkosokat, gyűjtogatókat és más hasonló gonosztevőket – a Hármaskönyvben foglaltak megtartása mellett – büntetteikhez képest megfenyíthetik és megbüntethetik, de senkit meg nem csonkíthatnak. A nemesekre külön előírások vonatkoznak, mivel őket a büntett (gyűjtogatás) helyén kívül sem elfogni, sem gyanúból kínvallatás alá venni nem szabad.²¹ Werbőczy a harmadik rész 23. címében. „Vajjon fenyegetés miatt szabad-e valakit megtámadni?” azt fejtegeti, hogy az ország törvénye és törvényerőre emelkedett szokása értelmében kézzel és szóval való fenyegetések miatt senkinek sem szabad mást megtámadni, „kivéve a felgyújtás és elhamvasztás alkalmát és esetét, a mikor is mindenki, a ki azzal fenyegetődzik, hogy valamely várost vagy falut vagy másnak házát felgyújtja és tűz gerjesztésével fölperzseli, halállal szokott bűnhődni.” Már a fenyegetődés is elég volt a halálbüntetéshez. A kor technikai színvonalán ez érthető, hiszen a nagyobbbrészt éghető anyagokból épített házak esetén nem volt esély a tűz eloltására.²² Végül a harmadik rész 32. címében a nyilvános gonosztevőkkel szembeni eljárásra vonatkozó rendelkezéseket ismerhetjük

meg. „Miképpen kell a megyei ispánoknak és a kiváltsággal ellátott nemeseknek a nyilvános gonosztevőket megbüntetniük?” A gonosztevőkkel szemben csak a megyei ispánoknak és királyi levél által erre feljogosított nemeseknek volt joghatóságuk. Az erre fel nem jogosított nemesek mezővárosok és faluk a gonosztevőt letartóztathatták, de három napon belül a megyei ispánnak vagy a kiváltsággal ellátott nemesnek át kellett adniuk, akinek jogában állt megbüntetni és kivégezni őket. Amennyiben három napon túl is őrizetükben tartották az elfogott személyeket, pénzbüntetést kellett fizetniük. Más volt a helyzet, ha „a gyilkosokat és gyűjtogatókat, valamint az erőszakos házasságtörésen kapottakat, kiket a büntett helyén vagy színén vagy annak a mezővárosnak, vagy birtoknak területén fogtak be és tartóztattak le, ahol az ilyen büntényt elkövették, a kiváltsággal fel nem ruházott mezővárosoknak, faluknak és nemeseknek is hatalmukban állt a törvény rendének megtartása mellett érdemük szerint megfenyíteni és megbüntetni.” A fentiekből kitűnik, hogy a gyűjtogatást olyan súlyos cselekménynek tartotta a Hármaskönyv, mint a gyilkosságot vagy az erőszakos házasságtörést.²³ Az előzőekben említett 23. címbe foglaltak alapján, a gyűjtogató már abban az esetben is, ha „azzal fenyegetődzik, hogy valamely várost vagy falut, vagy másnak házát felgyújtja, és tűz gerjesztésével fölperzseli, halállal szokott bűnhődni.” Összességében a Hármaskönyv tűzvédelemmel kapcsolatos rendelkezései – hasonlóan a korábbi királyi törvényalkotáshoz – továbbra is az elrettentést, a gyűjtogatókkal szembeni rendkívül szigorú büntetéseket tartalmazták, tűzmegelezési rendelkezéseket nem foglaltak magukba.

A Tripartitumtól az abszolútizmusig továbbra is a büntető rendelkezések a jellemzőek. Tűzmegelezési rendelkezéseket a XVII. század végétől találhatunk, de csak a helyi, főleg városi szabályozásokban. A tűzesetek miatti adóelengedésekre később is találunk példát, de arra is, hogy a tűzek áldozatai, ha bizonyos vagyonnal rendelkeztek, adót kellett fizetniük. *I. Ferdinánd* 1536-ban kiadott törvénye szerint „A kik három év előtt leégtek, azokat, ha hat forintot érő vagyonuk van, adó alá kell vetni.”²⁴ A korabeli viszonyokra jellemző belvillongások gyakran vezettek gyűjtogatásokhoz. Ezekben a harcoló felek senkire és semmire nem voltak tekintettel. Nemcsak ellenségeik kastélyait, falvait perzseltek fel, hanem azok lakóit sem kímélték. Egy-egy súlyosabb esetet követően a király törvényben rendelkezett a bűnösök felkutatásáról, az ügy kivizsgálásáról és az elkövetők megbüntetéséről. Így *II. Ferdinánd* 1630-ban törvényben rendelte el a nádor Gömör vármegyei Restel kastélyának és falujának elhamvasztása és lakóinak meggyilkolása ügyében a vizsgálatot.²⁵ A garázdálkodások – a hírek szerint – folytatódtak. A király öt évvel későbbi törvényében rendelkezett „a nagyobb öldöklésekkel és házak felgyújtásával való fenyegetéstől sem iszonyodó”²⁶ nemzetes Baranyai Miklós és fiai Menyhért és Miklós törvény elé állítására, amennyiben az elkövetők az idézésre nem jelennek meg, levelesítésükre.²⁷ A garázdaságra továbbiakban is találha-

tunk példákat. Ezek közül kettőt a királyi törvényhozásból is megismerhetünk. Az első különösen kegyetlennek tűnik. Széchy Dénes gróf özvegyének Dráskovich Sára grófné jobbágyának, Mészáros Ádámnak és családjának a Felső-Lindva várához tartozó Tukszincz nevű birtokon történt megölése. A törvény szövege szerint házba bezárt jobbágyot és családját – feleségét és gyermekeit – elhamvasztották. Valószínűleg rájuk gyújtották a házat.²⁸ A másik eset már a XVIII. században történt, melynek szenvedő alanya Csernakóczy Mihály. A nemes úr Ignác nevű fiát szándékosan előidézett tűzzel ölték meg és további anyagi kárt is okoztak neki. A kárt szenvedett a királyhoz fordult. *III. Károly* a panaszra hozott törvényben az ügy kellő kipuhatólására, megvizsgálására, valamint eldöntésére a királyi személynököt, táblabírákat és más törvénytudó, de érdektelen férfiakat bízott meg, akik az országgyűlés feloszlása után, a feleknek megidézése és törvényes értesítése mellett eljárhattak.²⁹

Mátyás király korszakától kezdve a tűzvészek áldozatai alaposan reménykedhettek abban, hogy a király, adójukat vagy annak egy részét elengedi. A XVII. századi törvényeket tanulmányozva erre és ennek ellenzőjére is találunk példát. Az államkincstár étvágya az 1600-as években annyira megnőtt, hogy még a tűzvészek áldozatait sem mentesítették az adózás alól. *I. Lipót* 1659-ben kiadott törvénye már arra is lehetőséget biztosított, hogy az elpusztult, leégett és emiatt korábban nem adózó településeken a kapuk új összeírását elvégezzék és ezekre a helyekre is az adót kirójják. Az indoklás figyelemre méltó: „A különféle hiányok megszüntetése s az elpusztult országrészek terheinek könnyebbítése végett szükségesnek látják az ország karai és rendei, hogy a leégett, elpusztult és a kapuk közé ekkorig nem számított helyeken név szerint a zólyom megyei Detva, Mytna és a Nógrád megyében fekvő Kékkő-Alja, Béér, Felfalu és Agárd falukban, az országgyűlés befejezése után, a porták új összeírását foganatosítsák.”³⁰ Adóelengedésre is van példa. A század végi felkelések során több helységet feldúltak, felgyújtottak. Ezért *I. Lipót* – törvényének indoklása szerint – az elpusztult és leégett települések lakói sorsának könnyebbítése érdekében engedte el a kárt szenvedettek adóit. Lehet, hogy a királyt valóban a károsultak iránti sajnálat vezette, de valószínűbbnek tekinthetjük a politikai indítékot kegyes cselekedetében.³¹ A királyi törvényhozásban, a későbbiekben már nem találunk példát arra, hogy a tüzesetek áldozatai adó elengedésében részesülhettek.

A MEGELŐZÉS MEGJELENÉSE A TŰZVÉDELEMBEN

A XVII. század utolsó harmadára a városaink jelentős részében felismerték a helyi tűzvédelmi gondoskodás szükségességét. Ennek különböző megnyilvánulási formáival találkozhatunk. Több hazai városunkban, eb-

ben az időben építettek tűzfigyelő tornyot. *Pl. Nagykörsön* 1670-ben már biztosan volt ilyen létesítmény.³² A tűzfigyelő tornyok között leghíresebb sopronit, amely az Árpádok korából származik 1676-ban építették újjá és nyerte el jelenlegi formáját.³³ Ebben az időben szervezték a diák tűzoltóságokat Debrecenben, Sárospatakon. Mindezek mellett a tűzvédelem szempontjából legfontosabbal, a helyi tűzvédelmi szabályozás kérdéseivel is ebben a korban találkozunk először. A helyi tűzvédelmi szabályozás terén Sopron járt az élen. Első ismert tűzvédelmi rendszabálya 1680-ban készült. A Bécsben nyomtatott Feuerordnung sokszorosított példányait a lakosok között kiosztották.³⁴ Ez még a céhes viszonyokat tükrözi. A rendszabály szerint a kőművesek, ácsok, kéményseprők, kovácsok közelítik meg az égő házat. A céhek új tagjainak előírták (1681-től), hogy egy-egy vizes vödört szerezzenek be a céh számára. Megelőző tűzvédelmi rendelkezései, pl. hogy a tűzhelyeket negyedévente meg kell vizsgálni, tilos éjjel tüzet gyújtani sütés vagy mosás céljára, az utcán fáklyával vagy födetlen gyertyalánggal közlekedni, gyúlékony anyag közelében pipára gyújtani, stb.³⁵ mintául szolgálhattak, mert ezek, más városok hasonló szabályzataiban is fellelhetők.

A tűzvédelmi szabályozásban a XVIII. század első felében történtek jelentős változások. Ezt az évszázadot tekinthetjük a tűzvédelmi szabályozás hazai fejlődésében a legellentmondásosabbnak és ugyanakkor a legjelentősebbnek. A század elején *III. Károly*, a királyi törvényhozásban eddig nem alkalmazott, példátlanul elretentő büntetéseket helyezett kilátásba a gyújtogatókkal szemben, míg bő hat évtized múlva *II. József* olyan tűzvédelmi törvényt adott ki, amelynek egyes rendelkezései még a XXI. században is megtalálhatóak a hatályos tűzvédelmi szabályozásban. *III. Károly* 1723-ban két törvényében is foglalkozott a hűtlenség eseteivel. Az elsőben a hűtlenségi bűnöket magukban foglaló eseteket sorolta fel. Ebben megerősíti elődei által alkotott és a Tripartitumban is szereplő hűtlenségi bűnöket – köztük a gyújtogatókat – is magukba foglaló eseteket.³⁶ Másik, ezzel kapcsolatos törvényében, pedig felsorolták a hűtlenségnek azokat az eseteit, amelyek elkövetői halálal bünhődnek. A halálbüntetés végrehajtásának különösen kegyetlen módját írta elő a törvény a gyújtogatókkal szemben. A rendelkezés szerint a nyilvános gyújtogatókat élve kell megégetni! A nyilvános gyújtogatók mellett a törvény felállítja a magán-gyújtogatók kategóriáját is. A nyilvános gyújtogató meghatározására a törvény nem ad magyarázatot. Magán-gyújtogatóknak azokat tekinti, akik előre megfontolt, gonosz szándékkal a háztetőkre vagy az aratott terményre és vetésekre tüzet vetnek, azokat elégetik, és így másokat megkárosítanak. Ebből következik, hogy nyilvános gyújtogató az, aki más parancsára, utasítására követi el a gyújtogatót, míg a magán-gyújtogató saját elhatározásából cselekszik. A büntetés meghatározásánál egyértelmű, hogy a nyilvános gyújtogatót élve kell megégetni, de a magán-gyújtogató büntetése is halál. Itt azonban már differenciáltabb a rendelkezés, mert súlyosabb esetben a magán-gyújtogatót is hasonlóan súlyos büntetéssel –

élve elégetéssel – fenyegeti a törvény. A magán-gyűjtogatót enyhébb esetben is halálbüntetés fenyegeti, de ebben a végrehajtás módja más. A magán-gyűjtogatókat is, kik előre megfontolt gonosz szándékkal a háztetőkre vagy az aratott terményre és vetésekre tüzet vetnek, és azokat elégetik, és így másokat megkárosítanak, súlyosb körülmények közt hasonló büntetéssel,³⁷ könnyebbek közt pedig enyhébbel, de minden esetre életvesztéssel büntessék.³⁸

Az 1723. esztendőben más – a fentebb említett törvények megalkotása mellett – a tűzvédelemre komolyan kiható események történtek. Az egyik, amely magyarázatot ad a törvényhozás rendkívüli szigorára, az 1723. március 28-i tűzvész a budai Várban. A legalább 22 ember áldozatot követelő tűzben a lángok megsemmisítették a fa szerkezetű lakóházak többségét, leégett a budai Városháza, a karmeliták zárdája, a Starhemberg ezred két kaszárnája, Nagybaldogasszony- (Mátyás-) templom, a jezsuita kollégium, a papnevelde épülete, megsemmisült a jezsuiták irattára, az anyakönyvek egy része, a XVII század végéről származó templomi orgona. A tűz sérüléseket okozott a királyi palotában is.³⁹ A tűzvész híre Bécsig is eljutott. „Budáról az a szomorú hír érkezett, hogy húsvét vasárnapján erős szél mellett tűz ütött ki, amely csaknem az egész felsővárost elpusztította.” Érdekes, hogy a korabeli tudósítás megkülönböztette a katonai és a civil áldozatokat, az előbbieket javára. „A szerencsétlenségben két katona halt meg, tízen eltűntek, tízen halálosan és harmincketten könnyebben megsebesültek.”⁴⁰ A húsvét vasárnapi budavári tűzkatasztrófa a törvényalkotókban sem múlt el nyomtalanul, megszületett a magyar tűzvédelmi jogalkotásban az első olyan rendelkezés, amely feladatul szabta a helytartótanácsnak a tűz elleni védekezést. A király törvényben rendelte el a következőket: „A királyi helytartótanács feladata lesz, hogy a tűzvédek megelőzésére a megyék és városok részéről minden gondosabb óvintézkedés megtörténjen.”⁴¹ Az elrettentő büntetések hatásában továbbra is bízva, a király megerősítette az 1723. évi XI. törvénycikkben meghatározott rendelkezéseket, illetve azok következetes alkalmazását rendelte el. „A szándékos és nyilvános gyűjtogatókat pedig a fentebbi 11. törvénycikkelyben kiszabott büntetéssel kell elengedhetetlenül megbüntetni.”⁴² A tűzvédek megelőzésére hozott rövid rendelkezés kiemelkedő jelentőségű, hiszen ezzel a király létrehozta a tűz elleni védekezés központi szervezetét! Természetesen az akkori viszonyok között nem történt azonnal intézkedés a törvény végrehajtására. Mintegy négy évtized telt el, amíg 1760-as években *gróf Balassa Ferenc* megbízást kapott a tűzrendészeti ügyek vitelére a helytartótanácsban.⁴³ Mivel a tűzvédek – függetlenül a királyi akarattól – továbbra is pusztítottak, a központi intézkedések hiányát a városok pótolták. Az 1700-as évektől több városunkban adtak ki tűzrendészeti szabályrendeletet. Sopronban, 1700-ban került kiadásra az újabb tűzirend, a „Feuerordnung,” amelyet 1748-ban követett annak javított változata.⁴⁴ Más városok is követték a tűzoltásban

1727-ben, Debrecenben 1733-ban, Kőszegen 1738-ban, Győrött 1749-ben, Budán 1755-ben, Vácott 1761-ben adtak ki tűzrendészeti szabályrendeletet.⁴⁵ Ezek közös jellemzője volt, hogy rendelkezéseket tartalmaztak a különböző tűzoltásra használatos eszközök, oltóvíz készletben tartására, a világító eszközök és a tüzelő berendezések használatára, a tűzoltó eszközök, felszerelések ellenőrzésére, a szabályok megszegőivel szembeni büntetésekre. A korban a pipázást tartották a tüzesetek egyik fő okának, ezért ha különböző mértékben is, de több településen is büntették az új szenvedély őrseit. Pécssett 100 botütéssel,⁴⁶ Debrecenben minimális pénzbírsággal büntették a szabálytalankodókat.⁴⁷ Az egyes városi rendeletek mintául szolgálhattak mások számára. A váci tűzirendet használták Eger 1764-ben kiadott tűzrendészeti szabályzatához. Ebben már elrendelték, hogy a kéményeket csak nem éghető anyagból, kőből vagy téglából szabad építeni. Ezek a szabályok kétségtelenül segítettek az egyes települések tűzvédelmét, de nem adtak, és nem adhattak egységes – minden részletre kiterjedő – útmutatást. Különösen a tűzvédektől talán legtöbbet szenvedő falvak részére hiányzott a megfelelő szabályozás. Ezt a hiányt pótolták a következő évtizedek, amelyek meghatározóak voltak a tűzvédelmi szabályozás fejlődésére.

A KÖZPONTI TŰZVÉDELMI SZABÁLYOZÁS KIALAKULÁSA

Mária Terézia uralkodásának félidejére a hatalom is elérkezettnek látta az időt a központi beavatkozás erősítésére. Balassa Ferencet külföldi tanulmányútra küldték, majd az ott szerzett tapasztalatait felhasználva, 1769-ben minta tűzrendészeti szabályrendeletet küldött szét a megyéknek és a városoknak.⁴⁸ A minta szabályzat még latin nyelven készült, de az annak alapulvételével készített vármegyei és városi tűzirendeket már magyarul adták ki. A szabályzat⁴⁹ már címében is előrejelző volt. „A gyulladásnak eltávolítása vagy ha támadott annak könnyű eloltása iránt tett rendelkezések, amint azokat a mezővárosokban, városokban és faluhelyen végbe kell vinni.” A címből kitűnik, hogy két része van a rendelkezésnek, egyik a tűzmelegelőzési, a másik a tűzoltási szabályokat foglalja össze. Itt még nem jelenik a tűzvédelem harmadik területe, a tűzvizsgálat, amelyet csak az 1788-ban kiadott Tűzrendészeti Pátens vezet be. A 32 pontból álló mintaszabályzat bevezetőjében hangsúlyozza a tűz elleni rendelkezések fontosságát. „A közönséges jónak kormányzásában, mely nagy gondosság kívántassék, oly rendelkezéseket tenni, mellyek által a Tűz támadás eltávolíthatassék (megelőzzék a tüzeseteket), vagy az úgy nevezett gyulladás távoztatásának (oltásának) módját fel találni.”⁵⁰ A mindennapok tapasztalatai bizonyították, ha nincsenek a tűzvédelemre vonatkozó határozott rendelkezések, hiába voltak önfeláldozó emberek, mégis szörnyű károkat okoztak a tüzesetek. „Ezért Pozsonyban olyan hasznos rendelkezéseket tettek,

melyek által a tűztámadás eltávoztathatik, és ha hol támadna is könnyen eloltathatik.⁵¹ A bevezető céloz arra, hogy a téglából épített és cseréppel fedett házakból álló városok – tűzvédelmi szempontból – tökéletesebbek, mint a falvak. Ezért „az országnak minden lakosinál közönséges regula nem lehet, mivel a városok a faluktól, is emellett a különös circumstántiák (körülmények) egymástól igen különböznek.” Mivel jelentős különbségek vannak a városi és a falusi épületek között

„azért félre téven azon városi rendelkezéseket csak arra kell vigyázni miképpen lehessen a mezővárosokba, falukba, és kisebb gyülekezetekben, ahol eddig az illes gyulladás távoztatása iránt való rendelkezések meg nem tartattak és szerencsétlenséget eltávoztatni vagy ezt mentül hamarabb megoltani.” A bevezető további három bekezdése a tűzoltás kérdésével foglalkozik. Ezekben is azokat a különbségeket taglalja, amelyek a városok és a mezővárosok, falvak között előfordulnak. A városi „sindellel” (cseréppel) fedett kőházak egyrészt ritkábban gyulladnak meg, másrészt a tűz terjedése sem jelent olyan veszélyt, mint a mezővárosokban és faluhelyen. Ezért a városokban, amelyek tűzoltó eszközökkel, felszerelésekkel is jobban ellátottak, mint a mezővárosok és a falvak, a ki-

gyulladt ház oltását javasolja, mert nem kell a többi házat védeni. Mezővárosoknak, faluknak azt javasolja, hogy tűz esetén ne a már égő házat próbálják meg eloltani, hanem a többi házat védeni. „A Mező Városokban és Falukban, ahol a házak könnyen gyulladó Eszközökből építettek, náddal vagy szalmával födetettek e mellett fából épített pajták, Istállóik, és a Gazdasághoz tartozó más épületteik vagynak, azért a legnagyobb Szorgalmatosság nem a meggyullatt, hanem a szomszéd házakra fordítassék, hogy azon, kivált ha alá való materiákat építették vagy szél támad ok vetetlenül elrontassanak, s hanyattassanak.” Ez a passzív tűzoltás, amelyet napjainkban is alkalmaznak, ha az égő anyagot nem képesek a tűzoltást végzők eloltani. Ugyanakkor gondolt arra is, – amennyiben az – lehetséges az égő házat is eloltsák, „a meggyullatt háznál elegen hagyattassanak, kik a tüzet tehetségek szerént olcsák.” A bevezető utolsó bekezdésében tovább szorgalmazza a passzív tűzoltást. „Mint hogy pedig eddig a köznép a gyulladások egyedül az égő háznak oltására sietett, a szomszéd pedig félelem és reménység között inkább a tűz béli veszedelmet akarta szenvedni, hogy sem megengedni, hogy az háza le szaggattassék.” A segítségre sietők pe-

dig „éretlen irgalmasságbul, és szánakodásbul” a veszélyeztetett házat leszaggatni nem merték, ezért gyakran egész falvak estek a tűzvédek áldozatául. Mivel ezek a károk kellő határozottság esetén megelőzhetőek lehetnek volna, szükségesnek tartották, hogy a városokban és a falvakban a település jellegének megfelelő tűzoltási – aktív vagy passzív – módok bevezetését elrendeljék. „A Falukban és hasonló helyekben más gyulladást oltó módnak köll béhozattatni, mint a Városokon, és hogy

ez eránt sokkal nagyobb keménységet kell mutatni rész szerént mivel a Falusiak a Tüzet oltó eszköz nélkül szűkölködnek, és a veszedelem Falu helyeken is sokkal nagyobb, rész szerént mivel a parasztság a véle született értetlenség miatt az ily állapotban se tanácsot nem talál, se magánosan nem tud segíteni, azért is a Falusiaknak és Mezővárosiaknak ily rendbeszedő parancsolatok adatnak.” A városokra, mivel azok kevésbé voltak veszélyeztetettek és jobb tűzoltó eszközökkel rendelkeztek, mint a mezővárosok és a falvak, nem tartották érdemesnek mint szabályzat kiadását a helytartótanácsban.

A szabályzat a bevezetőt követően 32 pontban határozza meg a mezővárosokban és faluhelyeken a tűzvédelmi feladatokat. Az első pontban

a gyulladások három okát ismerteti, amelyek a menkü (villámcsapás), a gyújtogatás és az emberek gondatlansága. A tüzek megelőzésére vagy annak gyors felfedezésére a település nagyságától függő számú éjszakai őröket (strázsákat) kell állítani. A strázsák feladata „minden éjjel a kóborlókra és az utazókra vigyázzanak. Akiket gyanúsna tartanak, azokat megfogják, az órát megkiáltásák, ha észre veszik, hogy késői időben „szokott időn folyül tűz van, ott az ablak tábláján kocogtassanak és a házban lakoknak megparancsolják, hogy a tűzre szorgalmatosan vigyázzanak.” Ha azt észlelik, hogy valaki még ha ismerős és „gyanóságtul mentes ember légyen is, gyertyával, fáklyával vagy meg gyújtott pipával istállóban, pajtában, vagy más veszedelmes helyeken jár azt megfogják és fogságra vigyék.”⁵² A strázsák szolgálatának felügyeletét a vármegye hadnagyára, tisztére vagy az uraság tisztjére és a Helység mivolta szerint, néhol a falu bírójára bízták. A szabályzat 2-8. pontjai a tűz esetére meghatározott feladatokat tartalmazzák. Az éjjeli őrök riasztanak. A tűzoltás irányítását a bíró és az előljárók végzik. Az előre kijelölt kocsikkal a tűzoltó eszközöket a tűz helyszínére kell vinni. Más szekerek is kötelesek a bíró parancsára meg-

jelenni, és részt venni a bajba jutott házak lakóinak mentésében. A kimentett állatokat a mezőre kell kihajtani. A veszélyeztetett házakból az anyákat és gyermekeiket ki kell eresztetni, míg a többi házból ne, hogy ne akadályozzák, a tűzoltást végzők munkáját. A 9. pont előírja, hogy a kijelölt éjjeli strázsákon kívül a helységnek nagysága szerint „6. 8. 10 vagy 12 hű emberek, kik jó nagy botokkal vannak felfegyverkezve, a helység őrzését végezzék. A 10-11. pontok szerint minden településen be kell osztani 12-20. vagy 25 erős és gyors férfit a fecskendőhöz, szagpató csákyák és egyéb eszközök kezelésére. Ha az olyan szomszédos településen tűz keletkezik, amelyik „kétórányi földnél” nincs távolabb, a kijelölt személyek harmada a szomszéd falu segítségére köteles menni. Tűzvész esetén általában a község házáat jelölték ki a kárelhárítás központjának. Innen történt a szervezés, irányítás. Arra is gondolt a jogalkotó, hogy ha maga falu háza forogna veszélyben vagy gyulladna meg, szükség van más erre alkalmas helyre. A 12. pontban gondoskodnak arról, hogy ilyen esetben a „Tempлом, Parochiális ház, vagy a Bíró háza” legyen az irányítás helye. A 13-14. pontokban a tűz oltásával kapcsolatos feladatokat határozza meg a szabályzat. Szélcsendes időben az égő házat kell minden erővel oltani, ellenben legkisebb szél esetén attól harminc lépésre az összes házat le kell bontani (passzív tűzoltás), a távolabbi – tűztől mentes – épületek tetőit öntözni és nedvesíteni kell. A 15-17. pontokban a tűzoltáshoz szükséges oltóvíz és eszközök biztosításáról történik intézkedés. A bírónak minden héten meg kellett vizsgálni, hogy a lakosoknál – házanként két akó – víz biztosítása megtörtént. Ezen kívül minden háznál egy, a nagyobbaknál kettő, a háznak magasságával megegyező létrát kell tartani. Aki a vízről és a létráról nem gondoskodik, azt példásan meg kell büntetni. A 18-21. pontok megelőző rendelkezéseket tartalmaznak. Tilos olyan házban a kenyérsütés, amely kémény nélkül, könnyen gyulladó anyagból épült. A sütő kemencék olyan helyeken legyenek, ahol kárt nem tehetnek. Ugyancsak tilos a tűznél vagy sütőkemencében, szobában kendert vagy lent szárítani. Senki a saját házán kívül más helyen istállóban, pajtában, se szénánál, szalmánál vagy egyéb gyulladható eszköznél ne merészeljen dohányozni, aki pedig így cselekszik, keményen meg kell büntetni. Minden gazdának üveg lámpása legyen. Tilos pusztá gyertyával az istállóba, pajtába vagy padlásra menni. A 22-24. pontok a mezővárosok és faluk által készenlében tartandó tűzoltó eszközöket határozzák meg. Arra kell törekedni, hogy a nagy fecskendő, amelynek „bőrcsévéi” (tömlői) vannak, legalább a nagy és gazdag helységek szerezzék be. Minden falu házájánál legyen lajtorja és vashoroggal ellátott pózna. A lakóházak számától függően kell gondoskodni vízfordó- és más szekerekről, kádokról, létrákról, bőr- és fa vödörökről, kannákról, világító eszközökről (lámpások, melyekben gyertya van) és megfelelő számú, a tűzoltáshoz igénybe vehető emberekről. Arra is vigyázni kell, hogy télen, nyáron a helységnek elég vize legyen. Ahol nincsenek források, kutakat kell ásni. Nem szabad megengedni, hogy a helység olyan víznyerő he-

lyekre bízta magát melyek „nyáron ki száradhatnak, télen pedig bé fagyhatnak.” A tűz oltását elsősorban a pintérek,⁵³ ácsok, kőművesek, bognárok, asztalosok, fazekasok, kovácsok, lakatosok és rézművesek kötelesek végezni. A 26. pont kötelezett némely előjárókat arra, hogy a konyhákat és a kályhákat a téli fűtés idején kéthetenként vizsgálják meg. Ha a ház jó anyagból épült és jó (nem éghető anyagú) kéményei vannak akkor is évente kétszer kéményseprővel meg kell vizsgáltatni. Ha nincs a helységben kéménytisztító oda évente kétszer, ki kell hivatni. Ezt ajánlják (recomendálják) a nemes uraknak is kéményeikkel kapcsolatban a 27. pontban. A jövőben megtiltják, hogy kéményeket fából készítsék vagy sövényből fonják, még ha sárral tapasztják be. A kémények téglából vagy vályogból építendő, rendeli a 28. pont. A tűzzel dolgozók kovácsok, lakatosok rézművesek műhelyeit a lakóházaktól legalább 25 lépésnyire kell építeni a 29. pont szerint. A lakott helyeken történő lövöldözés már akkor is veszélyes volt, ezért a falvakban a 30. pont ezt megtiltotta. A tilalom megszegőit példásan meg kellett büntetni. A lövöldözéshez szükséges puskapor árusítását szabályozta a 31. pontban. Az árusítást folytatónak erről a tevékenységükről értesíteni kell a felső tiszteket. E nélkül puskaport árulni, azt a parasztoznak eladni nem volt szabad.

Végül a 32. pontban előírja a szabályzat, hogy a gyulladás iránt tett rendelést a kvártélyos katonáknak is a tudtára kell adni, akik kötelesek a tűzoltásban segíteni. A szabályzat végrehajtásáról a bírónak, az esküdteknek és egyéb vármegyei tisztviselőknél időről időre relációt (jelentést) kellett tenniük. „Abban minden gondosságokat és szorgalmatosságokat mutassák, és az ő vélekedéseiket is jelentsék.” Ezután rendelkezik arról, hogy az égetteknek segítségére a község Tűz Cassát gyűjtsön, amelybe a lakosok önként adakozzanak. A végrendelkezőket arra lehet figyelmeztetni, hogy a cassára is hagyjon valamit. Ha a fiú az atya jószágában incidál (gyújtogat) a büntetést ide fizesse. Ha valaki jószágot vesz, az eladó és a vevő az összegből egy csekély részt, adjon a cassába. Lakodalmi alkalmatosságkor, az arra rendelt emberek szedjék be a hozzájárulást. Ugyanezt megtehetik újév napján, amikor a collectát (pénzhozzájárulás) beszedik. A tűz cassából először tűzoltó eszközöket vegyenek, az után a károsultakat, amennyire lehet, kártalanítsák. És ha a cassa engedi, az építésben is segítséggel legyenek. Kötelezik a lakosokat, hogy a kárt szenvedetteknek segítsenek szekerezéssel és két kezi munkával is. Végül a tűz cassa vezetésével kapcsolatos elszámolási kötelezettségekről is rendelkezik a szabályzat. Tartozik a bíró és a helység előjárója a vármegye vagy uraság tiszteje előtt minden esztendőben elszámolni.

A mintaszabályzat kötelezte a vármegyét és a városokat saját „tüzirendjeik” készítésére. A vármegyék, illetőleg a városok részéről nem lehetett különösebb lelkesedést tapasztalni a végrehajtással kapcsolatban, ennek ellenére, ahol elkészítették, ott szakmailag színvonalas anyagokat, találhatunk. A levéltárakat kutatva a vármegyék közül – a jelenlegi országhatárokon belül –

1772-ben Békés megyében készült vármegyei tűzrendészeti szabályzat, Csongrád megyében a szabályzat 1771-ben történt kiadására lehetett utalást találni.⁵⁴ A városok közül Miskolc 1771-ben,⁵⁵ Debrecen és Eger 1774-ben,⁵⁶ Kaposvár 1775-ben⁵⁷ jelentetett meg tűzrendészeti szabályzatot. Az anyagok közül a Békés megyei és a debreceni városi szabályzatot tekinthetjük különösen értékesnek. A Békés vármegyei tűzirend szakmailag meghaladja a helytartótanácsi minta színvonalát is. Felépítése, rendszere jobb, mint a helytartótanácsi mintáé, amely témaköröket – tűz megelőzés, tűzoltás, tűzoltáshoz szükséges eszközök felszerelések, víz biztosítása – nem foglalta rendszerbe. A megyei tűzirend ezzel szemben tematikusabb, fontossági sorrendben tartalmazza a tűz megelőzési, a tűzoltási feladatokat, a tűzoltó eszközök és az oltóvíz biztosítását, valamint az oktatás és a segélyezés kérdését. Bizonyos rendelkezései – a jelenleg hatályos tűzvédelmi szabályozást figyelembe véve – ma is helytállóak. Azt pedig, hogy bizonyos szakmai rendelkezései tartalmasabbak voltak a minta szabályzatnál, jelzi, hogy nemcsak a központi, hanem a végrehajtó szerveknél is voltak megfelelő felkészültsé-

gű szakemberek. Debrecen tűzirendje színvonalát tekintve hasonló a Békés Vármegyei tűzirendhez, azzal az apró hiányossággal, hogy az egyes témaköröket nem foglalták fejezetekbe, ezért használata nehezebb volt. A két tűzirend közötti másik lényeges különbség, hogy a Békés megyei még kézzel – lúdtollal – íródott, a debreceni nyomtatott formában látott napvilágot. Ennek köszönhetően hatezer példányban készült és minden házhoz juthatott egy-egy példány.⁵⁸ Az 1680-ban kiadott soproni Fuerordnungot is kiosztották a lakosok között, ennek száma nem lehetett több néhány száznál.⁵⁹ Ezért ezt a tűzirendet tekinthetjük az első olyan tűzvédelmi oktatási anyagnak, amelyet jelentős számban terjesztettek. A Helytartótanács minta szabályzata, tekintettel arra, hogy egyes megyék és városok, pl. Békés vármegye és Debrecen is a tartalmasabb rendelkezést adott ki, nyilvánvalóan nem volt alkalmas országos szinten rendezni a tűzrendészeti szabályozás kérdését. A minta szabályzat, valamint a vármegyei, városi rendelkezések ugyanakkor jó alapot adhattak a kor viszonyainak megfelelő országos tűzvédelmi rendelkezés megalkotására.

Jegyzetek

* Készült a T043731 sz. OTKA kutatás keretében

¹ Szent István Király Dekrétoimnak Második Könyve. 8. Fejezet hogy vasárnap mindenki templomba járjon (a továbbiakban: Dekrétoim)

² Uo. 1. §.

³ Dekrétoim 30. Fejezet a gyűjtogatásokról.

⁴ Dekrétoim 15. Fejezet a hitszegésről.

⁵ Dekrétoim 16. Fejezet a szándékos emberölésről.

⁶ 1462. évi I. tc. azok az esetek, melyekben a perbehívás, az ország régi szokása szerint, halasztás nélkül a nyolczados törvényszéken kívül a király személyes jelenléte elé történhetik, bárhol tartózkodják a király az ország határain belül. (3.§.)

⁷ 1462. évi II. tc. azok az esetek, melyek a hűtlenség vétkére tartoznak, és a melyekben, valamint másokban, a király úr a bűnösök birtokait és fekvő jószágait másnak adhatja és adományozhatja. (6.§.)

⁸ Uo. 1. §.

⁹ Uo. 5. §.

¹⁰ Uo. 7. §.

¹¹ Uo. 10. §.

¹² 1486. évi XLVIII. tc. az ispánoknak minden gonosztevőt bárhol, bárki fekvő jószágain el szabad fogniok, és hogy az ellenszegülők annak a birtoknak az elvesztésével bünhődnek, a hol a gonosztevőket megkapják.

¹³ Szilágyi János–Szabó Károly: A tűzrendészet fejlődése az őskortól a modern időkig (Bp., BM Könyvkiadó, 1986, 51. p.)

¹⁴ 1495. évi IV. tc. a hűtlenség vétkét tárgyzó esetek vagy cikkek. (6.§.)

¹⁵ 1514. évi XXXIII. tc. a gonosztevőknek megyénként való összeírásáról és azok büntetéséről. (1.§.)

¹⁶ Uo. 2. §.

¹⁷ 1514. évi LXXI. tc. a leégett helységek, ebben az esetben a rovás fizetése alól, ki vannak véve.

¹⁸ Werbőczy István: Tripartitum, Első rész: Nemes Magyarország jogainak és szokásainak hármás felosztásáról általában 9. czim: A nemeseknek négy fő és kiváltságos jogáról. (2.§.)

¹⁹ Uo. 14. czim: A hűtlenség vétkének eseteiről. (7.§.)

²⁰ Uo. Második rész „Nemes Magyarország jogainak és szokásainak második részéről általában 14. czim. Királyaink közül kiknek kiváltságait tartjuk meg és kikéit nem? (42. §.)

²¹ Uo. Harmadik rész „Az ország jogainak és szokásainak harmadik

részéről általában 20. czim. A polgárok miképen büntethetik a nyilvános gonosztevőket?

²² Uo. „Az ország jogainak és szokásainak harmadik részéről általában 23. czim. Vajjon fenyegetés miatt szabad-e valakit megtámadni? (1.§.)

²³ Uo. „Az ország jogainak és szokásainak harmadik részéről általában 32. czim. Miképpen kell a megyei ispánoknak és a kiváltsággal ellátott nemeseknek a nyilvános gonosztevőket megbüntetniök? (2.§.)

²⁴ 1536. évi XXX. tc. a leégett, kiknek hat forintnyi vagyonuk van, adózzanak.

²⁵ 1630. évi XXXV. tc. az ország nádor ura, Restel kastélyának az elhamvasztását és a nagyságos Balassa Ferencz részéről elkövetett öldöklést, továbbá Horváth János nemes személynek (állítólag) a nagyságos Botka Katalin és czinkosai részéről elkövetett meggyilkolását, ügydöntőlegesen vizsgálja meg és végrehajtással foganatosítsa.

²⁶ 1635. évi LXXXIII. tc. Baranyai Miklós orgyilkos fiainak, Menyhértnek és Miklósnak a megbüntetéséről.

²⁷ Uo.

²⁸ 1655. évi LXXXVII. tc. Draskovich Sára asszony alattvalója, Mészáros Ádám házának Rattmanstorfer Vilmos úr részéről történt felgyújtása, és egy másik alattvalójának Trautmanstorffer gróf úr részéről történt megölése tárgyában, szolgáltatasson Ő felsége igazságot.

²⁹ 1715. évi CVI. tc. Csernakóczy Mihály fiának halála, s házának elhamvasztása s ebből következett károsodása és letartóztatása miatt eljárást rendelnek.

³⁰ 1659. évi LXVII. tc. Az elpusztult s leégett és a kapuk sorában össze nem írt helyeken a kapuk új összeszámtását megengedik, az itt megnevezett helyekre pedig a kirovás teljesítendő.

³¹ 1681. évi LXI. tc. A porták helyesbítését, az elpusztított s leégett helyek leszámításával, hajtásáig végre.

³² Szilágyi–Szabó: im. 105. p.

³³ Szilágyi János: A tűzrendészet fejlődése az őskortól a modern időkig, (Bp., BM Könyvkiadó, 1960. 64. p.)

³⁴ Szilágyi–Szabó: im. 106. p.

³⁵ Uo. 106–107. pp.

³⁶ 1723. évi IX. tc. hűtlenségi bünt magukban foglaló esetek.

³⁷ A törvény szövege szerint: „A nyilvános gyujtogatokat pedig él-

ve kell megégetni”

³⁸ 1723. évi XI. tc. még néhány, előbb hűtlenségi esetet halálbüntetéssel sújtani rendelnek. (13.§.)

³⁹ Budai Napló 1932. március 3-i száma.

⁴⁰ Wienerisches Diarium 1723. évi 27. száma. (A korabeli újság budai és pesti híreinek magyar nyelvű fordítását 1939-ben jelentette meg Hanskarl Erzsébet.)

⁴¹ 1723. évi CIX. tc. a tűzvések megelőzéséről. Preambulum.

⁴² Uo. 1.§.

⁴³ Felhő Iboya–Vörös Antal: A helytartótanácsi levéltár (Bp., Akadémiai Kiadó, 1961. 136. p.)

⁴⁴ Szilágyi–Szabó: im. 110–111. pp.

⁴⁵ Uo. 112–115. pp.

⁴⁶ Uo. 113. p.

⁴⁷ Roncsik Jenő: Debrecen város tűzrendészetének vázlatos története (Bp., 1934. 17. p.)

⁴⁸ Roncsik: Céhek a tűzoltói szolgálatban (Bp., 1932. 28. p.)

⁴⁹ Forrás: Tolna Megyei Levéltár.

⁵⁰ Helytartótanácsi szabályzat 1769: „A gyulladásnak eltávolítása, vagy ha támadott annak könnyű eloltása iránt tett rendelkezések, amint azokat a mezővárosokban, városokban és faluhelyen végbe kell vinni” Preambulum.

⁵¹ Uo.

⁵² Uo. 1. pont.

⁵³ Pintér fn rég Kádár. [ném] Magyar Értelmező Kéziszótár (a továbbiakban: MÉKSZ) Szerkesztette: Juhász József, Szőke István, O. Nagy Gábor, Kovalovszky Miklós (Bp., Akadémiai Kiadó 1972, 1105 p.)

⁵⁴ Szilágyi–Szabó: im. 117. p.

⁵⁵ Uo. 120. p.

⁵⁶ Uo.

⁵⁷ Uo. 121. p.

⁵⁸ Roncsik: im. 1934. 24. p.

⁵⁹ Szilágyi–Szabó: im. 106. p.

Bakonyi Péter:

Tisza István és az általános választójog

„A föld ne mozogjon, hanem álljon. S ha az egész föld előremegy is, ez a darab föld, ami a mienk, ne menjen vele. Sokan vannak, akik értenek engem, de kevesen, akik tenni tudnak, és kevesebben, akik tenni mernek... Egy negyedszázad munkája odavesz. Álmodozó rajongók tűzbe viszik a gyémántot, s nem tudják, hogy az ott satnya elemeire fog feloszlani, s soha vissza jegecül. Ez a mi nyolcszázados nemességünk! Ez az örökké éltetője, örökké újra feltámasztója az egész nemzetnek, létünknek titokteljes talizmánja. És ezt akarják megáldozni, megsemmisíteni. Lázálmokért, mik idegen test kór párázatával ragadtak át dögvész idején.”¹

A kőszívű ember végrendeletében a konzervatív, régi nemesi nemzet felfogást tömörítette néhány sorba *Jó-kai*. Híres regényének szereplőihöz, eseményeihez valós személyek és történések szolgáltak mintául. A regényben szereplő vármegye Bihar megye, és a kőszívű ember, valamint a császári adminisztrátor bizonyos vonásaihoz a modell *Tisza Lajos*, *Tisza István* nagyapja volt. De a végrendelet, amelyet *Ars Poeticának* is tekinthetünk, az unokára is ráillik. Egy negyedszázados küzdelem a lázas újítók, a haladás ellen, amely a bomlást is magában hordozta, ha a történelmi osztályok elvesztik uralmukat csak néhány hónapra is, az a történelmi Magyarország feldarabolását is magával hozza. Ez a jóslat be is teljesedett, a pálya kettős bukással ért véget, az egyén és az ország bukásával.

Tisza István, *Tisza Kálmán* fiaként predestinálva volt a politikai szerepre. 1886-ban választották először

képviselővé az erdélyi vízaknai választókerületben. Ez a XIX. század második felében természetes volt. A politizáló réteg szociológiailag és alkotmányjogilag is szűk volt. Az 1874-es választójogi törvény vagyoni és műveltségi cenzusa alapján a népesség 6%-a vehetett részt a politikában, hiszen választójoggal csak ők bírtak. Az aktív elit, az országos szinten politikacsinálók köre, természetesen még ennél is sokkal szűkebb. A legfontosabb szerepet a földbirtokos nemesek játszották. A dualizmus alatt általában a parlamenti képviselők 31-33%-a földbirtokos volt. Az arisztokrácia helye volt a legbiztosabb a képviselőházban. Ott ahol a birtokaik feküdtek, biztosan megválasztották őket. Az *Andrássy*, *Zichy*, *Károlyi*, *Bethlen*, *Eszterházy* családot általában több tag is képviselte az országgyűlésben.² Arra is több példát találunk, hogy híres apát fia követ a közéleti pályán.

Tisza két kortársa parlamenti ellenfele és néha szövetségese, *Kossuth Ferenc* és *ifj. Andrássy Gyula*. Mindkettőjük pályáját nagyban segítette az apjuk hírneve. A kortársak megítélése szerint azonban, képességük apáiké alatt maradtak. Ez Tiszára nem igaz. Első parlamenti éveiben gyakoriak a „papára” utaló gúnyos megjegyzések. Néhány év elteltével már Tisza saját személyes tulajdonságai lettek az irányadóak.

Tisza Istvánt 1886-ban választották először képviselővé az erdélyi vízaknai választókerületben, ettől kezdve, 1906-1910 közötti geszti remeteségét leszámítva, 1918-ig, haláláig tagja a képviselőháznak, és életének legfontosabb színtere a parlament, ezért dolgozatom célja, megvizsgálni viszonyát a parlamentarizmushoz.

A parlamenti alapelvek, a klasszikus liberális alapelvek még a XVII. századból származnak. John Locke angol filozófus „Két értekezés a polgári kormányzatról”³ című művében fekteti le a parlamenti többség és ellenzék jogait.

A többség kormányoz, az ellenzéknek joga van létezni, véleményt nyilvánítani, és alkalom adtán átvenni a kormányzást. Ezt a felfogást képviselte Tisza. A dualizmus parlamenti rendszere azonban egy lényeges ponton